

Зао час у веровању словенских народа

Љубинко Раденковић

According to the Slavic beliefs, during the circulation of the time, at the shift between the night and the day, there is a dangerous interlude, when the man is exposed to the possibility of misfortunate accident or even death. If we imagine the time as the current that flows in from the daybreak till noon, and than flows out from the noon till late at night, than each stop along that route presents a “crack”, an entrance to the world beyond.

Према веровању словенских народа, у кругу времена дан-ноћ, постоји неки негативни део времена, у коме се оно што је започето по човека добро не завршава, и где свака његова несмотреност може имати далекосежне последице. Код Белоруса се говорило: “У Бога дни роўные, да часы ня роўные” (У Бога су дани срећни, али сви тренуци у њима нису срећни) (Богданович 1895: 174–175). Тај опасни тренутак, према веровању са севера Русије, најчешће пада у подне: “Најстрашније је ђавола споменути у подне. Марија је узела (хлеб), ножем га исекла, али се није прекрстила пре јела, и загрцнула се. А то је све ђаво урадио” (Соколов 1931: № 123). У Нижегородском Поволжју “несрећним” се сматрају преломни моменти у времену дан-ноћ: пре свега поноћ, подне, или време везано за почетак јутра или вечери: “Вот одиннадцать, двенадцать - вот эти два часа, и час – вот эти три часа. Это неурочные часы и называются (...) А само главно – двенадцать часов” (Ето, једанаест, дванаест - ова два сата, и један сат – ето та три сата. Они се и називају зли сати (...)) Али најважније – то је дванаест сати); “Полдвенадцатого ночью - это неурочные часы” (Пола дванаест ноћу - то је зао час); “В двенадцатом часу (...) хоть дня, хоть ночи (...) В двенадцатом часу до первого часу” (У дванаест сати (...) било дана, било ноћи (...)) У дванаестом сату до један сат) (Корепова, Храмова 2008: 47). И по веровању Белоруса у Полесју, опасни тренутак настаје приликом изласка сунца, у подне и у поноћ, и тада се може остварити клетва да *кадук* (ђаво) однесе човека (Сержпутоўски 1998: 254). И ван тих преломних сати у дневно-ноћном времену, према народном веровању, постоји неки зао час, за кога се не зна када ће доћи, и тада човека могу погодити исте последице, као у преломним сатима.

Ако се време схвати у просторном смислу, као оно које од јутра до поднева *истиче*, а затим од поднева до дубоке ноћи *утиче*, онда би сваки његов застој, свака његова “пукотина” (уп. рус. назив за зао час – “неровен час”), представљала могућност отварања пута у оностранни свет. Управо се тај свет разликује од света живих

¹ Рад је део резултата са пројекта “Народна култура Срба између Истока и Запада” (№ 177022), који у целини финансира Министарство науке Републике Србије.

по томе, што тамо време не тече, и зато је на том свету све вечно и у њему нема промена. Познат је приповедни мотив, по коме се човек нађе на оном свету (случајно, или по позиву пријатеља – покојника) и тамо му се учини да је био кратко, а када се врати у свет живих више га нико не познаје, јер је у међувремену протекло више векова од његовог одласка од куће (уп. Ђорђевић Д. 1988: 490–491; Bošković-Stulli 1999: 141–148).

Ван овога, према народном веровању, постоји досуђени, судбоносни тренутак, када је одређено да неки човек изгуби живот. Разлика између ова два опасна момента за човека видљива су и из примера који се наводе у Речнику косовско-метохијског дијалекта, Г. Елезовића: 1) “Погоди се тако *зли саат*” (за први случај) и, 2) “Шта му би те умре? – Дошао му *саат*. Сваки ће да умре кад му дође *саат*” (Елезовић 1935/II: 189).

Опасни моменат, када човека вреба несрећа, код Срба у Херцеговини назива се *зао час* (Братић 1902: 292; Филиповић 1949: 206); на Косову – *зли саат* (Елезовић 1935/II: 189); у јужној Србији *лош саат* (Ђорђевић Д. 1958: 548); у Црној Гори (Пива) – *назочас*: “Назочас оде у планину и тамо га опали муња” (Гаговић 2004: 146); код Македонаца (Мариово) – *лошиот саат* (Ристески 1999: 32); код бугарских муслимана у Родопима – *икси саат* (Троева-Григорова 2003: 167); код Словенца у Резији (Италија) – *hüda ura* (Matičeto 1968: 225) или *hud čas* (Cvetek 1993: 62–63); на Руском северу – *неровен час* (Власова 1998: 429), у Нижегородском Поволжју – *неурочный час, злая минута, страшной час, нечётный час* (Коропова, Храмова 2008: 47); код Белоруса (Полесје) – *ліхая часіна* (Сержпутоўски 1998: 254); У Русији, на Уралу, постоји израз *дикой цяс*, којим се може означавати подне, али и други “зли” час: “... Лешачиха, сидит на реке, волосы чешет... Забежал в *дикой цяс*, лешачиха в воду и бухнула” (Лешачиха седи на обали реке и чешља косу ... Налетео си у зли час, лешачиха бућ у воду) (Востриков 2000/V: 153).

Супротно “злом часу”, у словенским језицима постоји ознака за “добро”, “повољно” или “срећно време”, у којем све што је започето добиће повољан исход. У благосиљањима код Срба, када се што почиње или се негде полази, исказује се жеља да наступи “добар час”, код Бугара “добър час”, код Руса и Белоруса “добрый час”: “У добри час!”, “У сто добријех часа!” (Караџић 1987: 293, 300); “Еј, помози Боже (Бошке, Бочке) и овесели, срећу удели, срећан дом, *добар час*, овај час најбољ (...)” (Николић 1932: 121); “Дай, Боже, у добрый час сказать, а у злый замоўчатъ” (Дај, Боже, да кажем у добри час, а у зли да заћутим). Последњи израз код Белоруса говорио се на свадби, као благослов младенцима (Богданович 1895: 174–175). У Русији (Нижегородско Поволжје), “срећни” час се назива *урочный час*.

Према руском веровању, ако мајка клетвом пошаље своје дете леснику (рус. *леший*) у “добри и свети час”, онда оно неће трпети последице, али ако се то погоди у “зли час”, онда ће бес однети дете. Чак псовање стоке у “зли час” може довести, како се веровало, да она постане невидљива за домаћина (Јарославска губернија; Власова 1998: 429). Према руском веровању, леснику је дат један минут у току дана и ноћи, када он може опчинити човека, да он не зна где се налази (Максимов 1996: 42). Уз израз “Ни ф час сказал” (У зао час си рекао), у околини Вороњежа у Русији записана је прича, како је мајка проклела кћер “не в час”, зато што јој је игла пала на под, и она је истог часа “пропала испод пода”. По другом казивању из истог краја, мајка је проклела кћер зато што је није послушала да не иде за воду на реку, и то је условило

да се она удави у реци (Дикарев 1891: 180). Према српском предању, жена је проклињала човека речима: “Очи ти испале!”, човек, знајући да наступа зли час, брзо је рекао: “Тебе нека испадну!”, и истог часа су жени испале очи (Ђорђевић Д. 1958: 548). И по веровању из Нижњег Поволжја, проклињање у “зли час” може изазвати да оно падне на самог клетвеника (Корепова, Храмова 2008: 48). Према веровању из Босне (Високо), “зли час” се могао појавити у уторак и петак, и зато се у те дане није саветовало да се почиње са орањем (Филиповић 1949: 206). Међу Вуковим пословицама среће се и израз: “Тако ми се зли час на вјенчање не намјерио!” (Караџић 1987: 276). У Русији (Нижегородско Поволжје) се сматрало да не треба излазити из куће у зао час (у преломно време), јер тада човек може наићи на нечисту силу или на врачару, да нагази на бачене чини. Такође, у то време се није избацивало смеће из куће (да се не би “избацио” из живота неки укућанин). Чак, говорило се, да тада не треба пити воду, јер она “спава”, или је “мртва” (Корепова, Храмова 2008: 48).

Сматра се опасним ако је дете зачето или се родило у зли час. Према веровању из Херцеговине, дете које је зачето у зли час (или уочи каквог великог празника, или уочи дванаест Великих петака у години), ако је женско, постаће вештица, а после смрти ће постати вампир (Братић 1902: 288, 292). Према предању из Србије (Косово), суђенице, које су одређивале судбину детету, рекле су: “Боље да се дете и није родило, јер није рођено у добар час” (Вукановић 2001: 483). И у Македонији (Мариово) се веровало, да се сваки човек рађа у одређени час, који може бити “добар, богат, здрав” или у “лош саат” (Ристески 1999: 32). И код Бугара постоји веровање да се дете може родити у “добри дни - в добър час и в лош час” (Маринов 1984: 489).

Код Словенаца, зли час (*huda ura*) се персонификује, и може означавати *невреме* (праћено олујом), али и *судбоносни тренутак*, тј. час када је човеку одређено да умре. Према предању из Толминског, нико од домаћина у селу није хтео да прими у свој дом жену с дететом на преноћиште, осим једног сиромашног старца. У поноћ је дошла страшна “худа ура” и, када се старац ујутру пробудио, у његовом дому није било ни жене, ни детета. Када је погледао око себе, видео је да његовог села више нема, само је његова сиромашна кућица стајала на средини језера (Dolenc 1992: 173). У словеначком језику, паралелно са називом *huda ura*, среће се и назив *hudournik* “бујица”, “планински поток”, *hūdovürnik* “умрло некрштено дете, које лети у виду птице” (Штајерска – Рајек 1884: 56), *hudobač* “полесњак, шумски дух” (Кропеч 2008: 223) (из старословенског *худьши* “лош”, “зао”, “ружан”). Према веровању Словенаца из Резије у Италији, *Hüda ura* у лику бабе појављује се у планинама пред почетак невремена (Matičevič 1968/XVI: 225).

У Словенији (Бохињ) су забележени изрази “Hud čas ga kliče” (зао час га зове), “Hud čas čaka” (зао час га чека), тј. несрећа га чека. Тако, према предању, чувши глас “худог (злог) часа”, нису пустили момка да иде у планину, где би он, у одређеном тренутку погинуо. Када је тај тренутак прошао, чули су глас “Hud čas ja to, človeka ra ni!” (Зао час је прошао, човека није било) (Cvetek 1993: 62). Или, према предању из Прекомурја, дечаку је било досуђено да се утопи у воду када напуни 12 година. Тог дана у подне, дечак је пустио краве да саме пређу преко моста, а он је остао иза њих. Мост се срушио, а с неба се чуо глас: “Čas je prišeo, dečkеса ra nej bilou!” (Час је дошао, дечака није било!) (Rešek 1995: 102).

Према руским веровањима, прерану смрт човеку (дављењем у води) објављује водени дух (рус. *водяной*), који се показује на месту где човек мора да се утопи, и

виче: “Час тот, до рокового нету!” (Час је дошао, али судбином одређеног нема); “Рок ест, до головы нет!” (Коб је ту, али главе нема!). После тога, човек коме је таква судбина одређена, долази до воде и дави се (Власова 1998: 105). Међу Вуковим пословицама налазе се и изрази, вероватно заклетве: “Тако ми страшне уре (која ме чека)!”, и “Тако ми смртне уре, која ме чека и која ме не може проћи” (Караџић 1987: 277).

У закључку се може рећи да су Словени схватили време као оно које се непрекидно врти у оквиру дана и ноћи (ст. рус. *нощедьньство*), те месечевог и годишњег циклуса. Ритмички извирући и увирући, оно покрива простор, и представља услов одржања живота на земљи. Сваки “застој” времена представља отворену капију на онај свет и господство нечисте силе која угрожава човека. У часу смрти човека, отвара се “рупа” у времену кроз коју он нестаје.

Литература

- Богданович 1895 – А. Е. Богданович, *Пережитки древняго мирозозерцания у белоруссов*, Гродна 1895.
- Братић 1902 – Т. А. Браћић, *Пабирици из народног ветеринарства*, ГЗМ XVI, Сарајево 1902.
- Власова 1998 – М. Власова, *Русские суеверия. Энциклопедический словарь*, Санкт-Петербург 1998.
- Востриков 2000/5 – О. В. Востриков, *Традиционная культура Урала*, вып. 5, Екатеринбург 2000.
- Вукановић 2001 – Т. Вукановић, *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији*, Београд 2001.
- Гаговић 2004 – С. Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује) // СДЗб LI*, Београд 2004.
- Дикарев 1891 – М. А. Дикарев, *Воронежский этнографический сборник*, Воронеж 1891.
- Ђорђевић Д. 1958 – Д. М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, СЕЗб LXX, Београд 1958.
- Ђорђевић Д. 1988 – Д. М. Ђорђевић, *Српске народне приповетке и предања из Лесковачке области*, приредила Н. Милошевић-Ђорђевић // СЕЗб XCIV, Београд 1988.
- Елезовић 1935/2 – Г. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, књ. I (1932), књ. II (1935) // СДЗб VI, САНУ, Београд.
- Караџић 1986 – В. С. Караџић, *Српски рјечник (1852) // Сабрана дела Вука Караџића XI/1*, Београд 1986.
- Караџић 1987 – В. С. Караџић, *Српске народне пословице // Сабрана дела Вука Караџића IX*, Београд 1987.
- Корепова, Храмова 2008 – К. Е. Корепова, Н. Б. Храмова, *В “неурочный час” и в “злую минуту” // Живая старина 2(58)*, Москва 2008, 47-49.
- Максимов 1996 – С. В. Максимов, *Нечистая, неведомая и крестная сила*, Москва 1996.
- Маринов 1984 – Д. Маринов, *Избрани прозведения*, т. II, София 1984.
- Марковић 1899/I – М. С. Марковић, *Српске народне празноверице*, Караџић I, Алексинац 1899.

- Николић 1932 – В. М. Николић, *Прилози и фолклорне белешке. Здравнице из Запања* // Гласник Етнографског музеја VII, Београд 1932.
- Ристески 1999 – Љ. С. Ристески, *Посмртниот обреден комплекс во традициската култура на Мариово*, Прилеп 1999.
- Сержпутојски 1998 – А. К. Сержпутојски, *Примхи і забабони белорусаў – палешукоў*, Мінск 1998.
- Соколов 1931 – Ю. М. Соколов, *Сказки и предания Северного края*, Москва-Ленинград 1931.
- Троева-Григорова 2003 – Е. Троева-Григорова, *Демоните на Родопите*, Софија 2003.
- Филиповић 1949 – М. С. Филиповић, *Живот и обичаји народни у Височкој нахији*, СЕЗБ LXI, Београд 1949.
- Bošković-Stulli 1999 – М. Bošković-Stulli, *Priča o osi mlađem od sina ili o neusklađenu vremenu* // “Republika” 5-6, Zagreb 1999.
- Cvetek 1993 – М. Cvetek, *Naš voča so včas zapodval. Bohinjske pravljice*, Ljubljana 1993 (Zbirka Glasovi 5).
- Dolenc 1992 – J. Dolenc, *Zlati Bogatin. Tolminske povedke*, Ljubljana 1992 (Zbirka Glasovi 4).
- Krojej 2008 – М. Krojej, *Od Ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*, Celovec 2008.
- Matičeto 1968 – М. Matičeto, *Pregled ustnega slovstva Slovencev v Rezii (Italija)* // Slavi-stična revija XVI, Ljubljana 1968.
- Pajek 1884 – Pajek, *Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev*, Ljubljana 1884.
- Rešek 1995 – D. Rešek, *Brezglavljeni. Zgodbe iz Prekmurja*, Ljubljana 1995 (Glasovi 9).
- Zablatnik 1984 – P. Zablatnik, *Čar letnih časov v ljudskih šegah. Stare vere in navade na Koroškem*, Celovec 1984.

“Неровен”, “лих час” в поверьях славянских народов

Любинко Раденкович

В традиционной культуре славян существует представление о существовании в суточном цикле неизвестного особо опасного момента. Если человек начинает определенную деятельность в этот момент, это для него может иметь роковые последствия – несчастье или смерть.

Этот опасный момент на Русском Севере называется *неровен час*; в Нижегородском Поволжье *неурочный час*; на Урале, существует выражение *дикой цяс*, которое может обозначать полдень, но и другой “лих” час; в южной Сербии *losh sat*, у сербов в Герцеговине – *зао час*; у словенцев в Резии (Италия) – *hüda ura* или *hud čas*; у болгарских мусульман в Родопах – *икси саат*.

Если мать пошлёт ребёнка к лешему “в добрый и святой час”, для него это проклятие пройдет бесследно, но если “в лих час, то бес уведёт ребёнка”. Даже ругания скотины “под неровен час” приводят к тому, что она, по поверьям, становится невидимой для хозяев. По поверьям в Нижегородском Поволжье проклятие в неурочное время может пасть и на самого ругающего. В Боснии (Високо) верили, что злой час имеется во вторник и в пятницу и потому, в эти дни не рекомендовалось начинать пахоту.

Считается очень опасным, если человек зачат или родился в злой час. По поверьям из Герцеговины, человек который зачат в злой час после смерти станет упырем.

У словенцев, лихой час персонифицируется, наказывая или выполняя то, что определено судьбой человеку. По поверьям словенцев из Резии в Италии, *Hüda ura* в образе бабушки появляется в горах перед началом бури. В Бохине зафиксированы выражения “*Hud čas ga kliče*” (лих час зовет его), “*Hud čas čaka*” (лих час ждет), т.е. ему уготовано несчастье.